

Францыск Скарына

(Каля 1490 — каля 1551)

Я. Драздовіч.
Францыск Скарына ►

❓ Як да нас прыйшла кніга? Хто паклаў пачатак кнігадрукаванню на беларускіх і ўсходнеславянскіх землях?

Асобу Францыска Скарыны можна супаставіць толькі з тытанамі¹ Адраджэння.

Нарадзіўся Францыск каля 1490 года ў Полацку ў сям’і купца Лукі Скарыны, які меў ва ўласнасці зямлю і гандляваў скурамі і футрам. У родным горадзе Ф. Скарына атрымаў першапачатковую адукацыю, тут жа авалодаў і лацінскай мовай, што дало яму магчымасць вучыцца ў еўрапейскіх вышэйшых навучальных установах. У 1504 годзе паступіў і ў 1506 годзе скончыў знакаміты Кракаўскі ўніверсітэт (тут раней вучыўся Мікалай Капернік), атрымаў званне бакалаўра свабодных навук (ці прыгожых мастацтваў). А ўжо ў лістападзе 1512 года ў Падую (Італія) «прыбыў нейкі вельмі вучоны малады чалавек, доктар мастацтваў, бедны, родам з надзвычай далёкіх краёў... для таго, каб узвялічыць славу і бляск Падуі». Так сведчыць пратакол «Калегіі слаўнейшых падуанскіх дактароў мастацтваў і медыцыны». Гэта быў «знакаміты муж пан магістр Францыск», «сын нябожчыка пана Лукі Скарыны з Полацка, русін». У Падуанскім універсітэце ён «праявіў сябе настолькі слаўна і дастойна ў час гэтага свайго строгага экзамену, калі выкладаў адказы на зададзеныя яму

¹ Тытán — тут: чалавек вялікага таленту, надзвычайнага розуму.

Дата 6 жніўня 1517 года, калі выйшла першая кніга Бібліі — «Псалтыр», сведчыць пра дзень нараджэння беларускага і ўсходнеславянскага друку.

◀ Тытульны ліст Бібліі

пытанні і калі абвяргаў прапанаваныя яму доказы, што атрымаў аднадушнае ўхваленне ўсіх прысутных вучоных без выключэння, і было прызнана, што ён мае дастатковыя веды ў галіне медыцыны».

У выніку Францыску Скарыну прысудзілі высокае вучонае званне доктара медыцынскіх навук і ён атрымаў належныя гэтаму званню адзнакі: круглы берэт, спецыяльны пярсцёнак, Біблію.

Вядома, каб адважыцца прэтэндаваць на вучоную ступень доктара лекарскіх навук, патрэбна было недзе вывучаць медыцыну. Дзе? Пра гэта мы нічога не ведаем. Як не ведаем, дзе Ф. Скарына жыў і чым займаўся наступныя пяць гадоў. Хоць здагадацца можам. Бо ў 1517—1519 гадах, ужо ў Празе, ён выдаў **23 кнігі Бібліі** ў сваіх перакладах на старабеларускую мову. Агульная назва гэтага выдання — «Бивлия руска, выложена доктором Франциском Скориною из славнаго града Полоцька, Богу ко чти и людем посполитым к доброму научению».

У часы Скарыны ўжо адно гэта — даць у рукі людзей даступную ім кнігу Свяшчэннага Пісання — было падзвігам. У Англіі ў 1536 годзе пакаралі смерцю Тындэйла, які хацеў выдаць на роднай яму англійскай мове Новы Завет.

На працягу пяці папярэдніх гадоў Ф. Скарына апантана працаваў: пераклаў Свяшчэннае Пісанне (ёсць звесткі, што пераклаў усю Біблію), напісаў прадмовы да асобных кніг Бібліі, спраектаваў арыгінальнае мастацкае афармленне і паліграфічнае выкананне выданняў. Можна ўзнікнуць пытанне: што ж кіравала ўсімі

Да 500-годдзя беларускага і ўсходнеславянскага кнігадрукавання з дапамогай тэхналогій XVI стагоддзя гісторык Уладзімір Ліхадзедаў узнавіў Біблію першадрукара Францыска Скарыны. Надышоў час пабачыць гэту тэхналогію.

Я. Драздовіч. Друкарня Францыска Скарыны ў Вільні ►

гэтымі справамі Скарыны? Адзіны правільны адказ: палкае жаданне даць у рукі «ліцвінам» і «русінам», яго землякам, даступную для ўспрымання Кнігу Кніг — Біблію, паколькі «там ест справядлівость. Там ест чистота душевная и телесная. Там ест наука всякое правды. Там мудрость и разум досконалый. Там ест милость и друголюбство без лести; и вси иншии добрые нравы, яко бо со источника, оттоле походятъ» (з прадмовы да «Псалтыра»). Менавіта не аднымі рэлігійнымі, але і асветніцкімі, выхаваўчымі мэтамі кіраваўся Францыск Скарына, друкуючы кнігі Бібліі адным з першых са славян (выключаючы толькі чэхаў, якія распачалі гэту справу крыху раней).

Свае кнігі ў Празе Ф. Скарына выдаваў пры матэрыяльнай падтрымцы віленскіх мецэнатаў Якуба Бабіча і Багдана Онькава. Разлічваючы і далей на гэту дапамогу, Францыск пераязджае ў Вільню, абсталёўвае друкарню і выдае ў 1522 годзе «Малую падарожную кніжку».

У двух акафістах¹, напісаных з выкарыстаннем формы акраверша², Ф. Скарына зашыфраваў сваё аўтарства: «Писал доктор Скоринич Францискус»; «Делал доктор Скоринич Францискус». Гэта першыя ва ўсходне- і заходнеславянскім пісьменстве прыклады акраверша.

▲ «Малая падарожная кніжка»

¹ *Ака́фіст* — від хвалебнага царкоўнага песнапення.

² *Акраве́рши* — верш, у якім пачатковыя літары радкоў складаюць якое-небудзь слова ці фразу.

У кнігу ўвайшлі «Псалтыр», «Часасловец» (тэксты малітваў, дзённай і вячэрняй царкоўных службаў), «Пасхалія» (царкоўны календар), урачыстыя класічныя гімны (каноны і акафісты) і інш.

У 1525 годзе там жа, у Вільні, Скарына выдаў апошнюю з вядомых нам кніг — «Апостал». Пасля гэтага ў біяграфіі асветніка з’яўляюцца новыя белыя плямы.

Мы толькі даведваемся, што недзе ў 1525—1533 гадах ён наведаўся ў Маскву з надзеяй рэалізаваць там свае кнігі, але яны па загадзе маскоўскага князя былі спалены, «таму што былі выдадзены падданым рымскай царквы і ў месцах, якія падлягаюць яе ўладзе». Ёсць скупыя звесткі, што Ф. Скарына, верагодна, сустракаўся з перакладчыкам Бібліі на нямецкую мову Марцінам Лютэрам, працаваў у Празе садоўнікам чэшскага караля Фердынанда I Габсбурга. Лёс быў нялітасцiвы да яго. Смерць бацькоў, брата Івана, трагічная гібель на пажары жонкі Маргарыты і малодшага сына Францішка, няўдача місіі ў Маскве, матэрыяльныя нястачы... Усё гэта не давала магчымасці працягваць добра пачатую асветніцка-выдавецкую справу.

Памёр беларускі першадрукар у самым канцы 1551 года ці ў студзені 1552 года, пра што мы можам меркаваць з граматы караля Фердынанда I.

З граматы караля Фердынанда I ад 29 студзеня 1552 года

«Мы, Фердынанд... абвяшчаем гэтай граматай усім, што доктар Францішак Рус Скарына з Полацка, які некалі жыў, наш садоўнік, у гэтым каралеўстве чэшскім быў чужаземцам, — сышоў на вечны спакой і пакінуў пасля сябе сына Сімяона Руса і пэўную маёмасць, паперы, даўгі і іншае, яму належнае».

Сярод «папер» Ф. Скарыны былі кнігі.

Цяжка паверыць, што ўсё здзейсненае ім зрабіў адзін чалавек. Сапраўды, Францыск Скарына — усходнеславянскі першадрукар. Ужо адным гэтым ён мог бы навечна застацца ў гісторыі славянскай культуры.

Францыск Скарына выявіў сябе і як арыгінальны паэт, які з’яўляецца пачынальнікам беларускай (і ўсёй усходнеславянскай) вершатарчасці. Менавіта ён пакінуў нам у спадчыну першыя вершы.

Францыск Скарына — выдатны публіцыст, аўтар 50 арыгінальных прадмоў і 62 пасляслоўяў да выдадзеных ім асобных кніг Бібліі. У гэтых бліскучых публіцыстычных тэкстах пісьменнік паўстаў перад намі як неардынарны тэолаг і гісторык, філолаг і юрыст.

Подзвіг Ф. Скарыны як усходнеславянскага першадрукара, асветніка, перакладчыка, пісьменніка высока ацэнены ў Беларусі і ў свеце. Здзейснена факсімільнае¹ перавыданне ўсіх яго кніг у 20 тамах (2013—2017), выдадзена энцыклапедыя «Францыск Скарына» (2017).

Узнікла асобная галіна навукі — **скарыназнаўства**.

Імя асветніка прысвоена Гомельскаму дзяржаўнаму ўніверсітэту, яго імем названы вуліцы ў многіх гарадах нашай рэспублікі. Помнікі Скарыну ўзвышаюцца ў Мінску, Полацку, Празе, Калінінградзе, Кішынёве, мемарыяльныя дошкі ў яго гонар устаноўлены ў Кракаве, Падугі і інш.

У Рэспубліцы Беларусь ордэнам Францыска Скарыны і медалём Францыска Скарыны ўзнагароджваюцца асобы за выдатныя

Першая друкаваная руская кніга — «Апостал» — дзякуючы Івану Фёдараву і беларусу Пятру Мсціслаўцу выйшла толькі ў 1564 годзе, украінская — яшчэ пазней, у 1574 годзе.

Скарыназнаўства — асобная галіна беларускага літаратуразнаўства, мовазнаўства, культурызнаўства, уклад у яе ўнеслі і ўносяць вучоныя ўсяго свету.

А. Заспіцкі, А. Глебай, І. Глебай.
Помнік Ф. Скарыну ў Полацку ►

¹ *Факсімілье* — дакладная копія рукапісу, дакумента, малюнка, чыйго-небудзь подпісу, зробленая пры дапамозе фотамеханічнай рэпрадукцыі.

Звярніцеся да інтэрнэт-рэсурсаў і даведайцеся, хто з беларускіх пісьменнікаў узнагароджаны медалём або ордэнам Францыска Скарыны і за якія заслугі.

дасягненні ў развіцці айчыннай культуры. Памяць беларускага асветніка ўвекавечана ў скульптурах, жывапісных палотнах, літаратурных і музычных творах, кінафільмах. У 1990 годзе

па рашэнні ЮНЕСКА пяцісотгадовы юбілей Ф. Скарыны адзначаўся ва ўсім свеце. У 2017 годзе ў сувязі з 500-годдзем беларускага кнігадрукавання шырока ўшаноўваўся найперш яго пачынальнік — «Францыск, сын Лукі Скарыны са слаўнага горада Полацка».

Прадмова да кнігі «Юдзіф»

У кожнай з прадмоў акцэнтуюцца ўвага чытача кнігі на яе ідэйнай скіраванасці. Так, апісаны Скарынам подзвіг Юдзіфі паўстае ўзорам патрыятызму, вернасці грамадзянскаму абавязку, духоўнай моцы і трываласці. Ворагі асадзілі родны горад жанчыны. Іх жорсткі камандзір Алаферн пагражаў вынішчыць усіх гараджан. Тады

ўдава Юдзіф прабіраецца ў стан ворага, заварожвае сваёй прыгажосцю Алаферна і ноччу, соннага, забівае яго. Калі раніцай ворагі ўбачылі правадыра з адсечанай галавой, яны з жахам кінуліся наўцёкі. Так адна Юдзіф выратавала родны горад і яго жыхароў ад знішчэння, праявіла гераізм і высокі патрыятызм.

У прадмове да кнігі «Юдзіф» мы сустракаемся з высокапаэтычным выказваннем Ф. Скарыны пра любасць чалавека да свайго роднага кута: «Понеже от прирождения звери, ходящие в пустыни, знают ямы своя; птицы, летающие по воздуху, ведают гнезда своя; рыбы, плывающие по морю и в реках, чуютъ виры своя; пчелы и тым подобная боронятъ ульев своих, — тако ж и люди, игде зродилися и ускорм-

▲ «Юдзіф і Алаферн».
Тытульны ліст кнігі
«Юдзіф»

лены суть по Бозе, к тому месту великую ласку имають». Вялікую «ласку» (любоў) адчуваў сам аўтар гэтых слоў да роднага Полацка і ўсёй тагачаснай Літвы-Беларусі, дзе яму пашчасціла нарадзіцца і вырасці.

Сёння словы Ф. Скарыны пра любоў да Бацькаўшчыны можна прачытаць на 65 мовах свету. Столькі існуе перакладаў і перастварэнняў гэтай «паэзіі ў прозе». Перастварэнні, не прытрымліваючыся ўсіх кампанентаў формы арыгінала, развіваюць той самы скарынаўскі матыў любасці да роднага кута.

Прадмовы Ф. Скарыны — узор мастацкай дасканаласці, красамоўства.

1. Раскажыце пра асноўныя этапы жыццёвага і творчага шляху Ф. Скарыны.
2. У чым выявілася асветніцкая дзейнасць Скарыны — перакладчыка і публіцыста?
3. Якія праблемы закранаюцца ў прадмове да кнігі «Юдзіф»?

4. Словы з прадмовы да кнігі «Юдзіф» і сёння гучаць неўміручым афарызмам. Растлумачце іх сэнс. Навошта пісьменнік выкарыстаў разгорнутае параўнанне (паралелізм)?
5. Вызначце грамадска-гістарычнае значэнне дзейнасці Ф. Скарыны для агульнаславянскай і еўрапейскай культур.

6. «Францыск Скарына... Якое сэрца беларуса не зварухнецца з гордасцю і ўдзячнасцю пры гэтым імені!» (*Анатоль Вярцінскі*). Абапіраючыся на вядомыя вам факты з жыцця і дзейнасці беларускага першадрукара, запішыце 5-7 сказаў-доказаў, якія пацвярджаюць слушнасць гэтага меркавання.

7. «Пераклад літаратурнага твора... ёсць тая ж самая літаратурная творчасць. Перакласці твор дакладна — невялікая навука, але трэба перадаць яго літаратурнасць, “душу” гэтага твора» (*Кузьма Чорны*). Уважліва прачытайце тэкст урывка з прадмовы Францыска Скарыны да перакладу кнігі «Юдзіф» на старабеларускай мове. Параўнайце з перакладам-перастварэннем на сучасную беларускую мову. Паразжайце, ці ўдалося Івану Саверчанку данесці асноўны пафас і гучанне тэксту Скарыны.